

УДК330.322.5

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЗЕРНОПРОДУКТОВОГО КЛАСТЕРА В УКРАЇНІ В РАМКАХ РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПРОЕКТУ

Обушна Н.І., Тарасова Н.С.

Обґрунтовано доцільність створення зернопродуктового кластера в Україні на основі реалізації міжнародного інвестиційного проекту та проаналізовані особливості його формування.

Постановка проблеми. Визначаючи стратегічні підходи до вибору моделі розвитку України, необхідно усвідомлювати той факт, що нині відбувається еволюція економічної системи до формування мережевої економіки, в якій основним джерелом підвищення прибутку компанії є вже не конкуренція, а кооперація та співпраця. Відповідно, ефективним механізмом сучасної епохи глобалізації стає перехід до нової якісної фази формування глобальних кластерів, де домінує транснаціональний капітал, і які створюються для досягнення і посилення конкретного господарського ефекту. Тому для створення інституціональних умов модернізації економіки України необхідним, на нашу думку, є становлення і розвиток кластерних структур з використанням іноземного капіталу, що розширює можливості адаптації вітчизняної економіки до світового інвестиційного процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблеми функціонування кластерних утворень займалися М.Портер, О.Крайник, Д.Крисанов, М. Кропивко, С.Соколенко, О.Тищенко, А.Бутенко, В.Дубовик, О.Кузьмін, Є.Лазарева, Н.Мікула, Т.Бикова, Л.Родіонова, Р. Хайруллін та інші науковці. Вченими розроблені окремі аспекти здійснення процесу кластеризації, але вони переважно зосереджені у теоретичній площині. Тобто недостатньо приділяється уваги методологічно-практичній стороні та створенню чіткого алгоритму даного процесу, зокрема у сфері сільського господарства.

Формування мети дослідження. Метою даної статті є обґрунтування доцільності та особливостей формування зернопродуктового кластера в Україні на основі реалізації міжнародного інвестиційного проекту.

Виклад основного матеріалу. Кластерні об'єднання на сьогодні є однією з найефективніших форм організації інноваційних процесів та регіонального розвитку. Економіка, що формується на основі кластерів, – це модель конкурентноздатної та інвестиційно привабливої економіки, що забезпечує високий рівень та якість життя населення.

Кластер, як правило, являє собою об'єднання географічно локалізованих підприємств, науково-дослідних установ, навчальних закладів, ринкових структур як основних учасників інноваційного

процесу. Однією з головних складових успішного кластеру є його інноваційна спрямованість, оскільки без впровадження інновацій кластерне об'єднання буде прототипом територіально-виробничих об'єднань і зможе проіснувати лише обмежений проміжок часу до логічного завершення свого виробничого потенціалу [1].

Кластерна теорія отримала розвиток у працях М. Портера, який вважав, що конкурують не регіони або країни, а окремі компанії, у той час як регіони та країни виступають лише зовнішнім середовищем, яке позитивно (або негативно) впливає на конкурентний статус компаній. Акцентуючи увагу на факторах локалізації (розміщення), М. Портер розвиває теорію кластерів, що являють собою “групу близьких, географічно взаємозалежних компаній і пов’язаних з ними організацій, які спільно діють у певному виді бізнесу, характеризуються спільністю напрямів діяльності та взаємодоповнюють один одного” [2].

Наприкінці 90-х років у ОЕСР було розроблено спеціальну програму розвитку кластерних моделей у країнах – кандидатах на членство в ЄС [1].

Для України кластеризація є одним із інструментів, за допомогою яких можна компенсувати деструктивні процеси в економіці країни та здійснити поступовий перехід до сучасного інноваційного розвитку, як в промисловості, так і в сільському господарстві.

Хоча, у даному контексті слід відзначити, що сільське господарство як специфічна галузь, на результативність якої значно впливають стохастичні фактори, потребує особливої системи організації, адже навіть відносно постійні фактори, такі як родючість ґрунтів, основний капітал, трудові ресурси та інші, не можуть забезпечити гарантовану результативність. Тому система організації сільського господарства мусить бути чутливою, гнучкою, пластичною, адаптованою до місцевих умов, здатною легко змінюватись у відповідності до поточних потреб.

Останіми роками спостерігаються спроби спланованої організації кластерних систем за ініціативи регіональних органів державної влади та місцевого самоврядування на основі програмно-цільового підходу, з урахуванням конкурентних переваг територій. Так у стратегіях ряду областей України (Донецькій, Дніпропетровській, Запорізькій, Харківській) уже передбачається формування територіально-виробничих кластерів. Проте ці стратегічні напрацювання не переведені у конкретні економічно обґрунтовані інноваційно-інвестиційні проекти, на реалізацію яких спрямовуються як організаційні зусилля, так і консолідовані кошти виробничих формувань, інфраструктурних складових, державного й місцевих бюджетів[3].

Ведення агропромислового виробництва в сучасних умовах потребує опрацювання принципово нових підходів та значної державної підтримки. Для стимулювання залучення іноземних інвестицій Програмою Уряду передбачено надання інвесторам комплексної допомоги під час оформлення та реалізації пріоритетних для економічного розвитку країни інвестиційних проектів. Так, Програмою розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні передбачено надання державної

підтримки реалізації інвестиційних проектів, які здійснюватимуться у агропромисловому комплексі, а також визначено форми надання такої підтримки та встановлено критерії відбору відповідних проектів.

Протягом останніх років Україна активно поглиблює інвестиційне партнерство з Китайською Народною Республікою – важливим вектором української зовнішньоекономічної політики. Китай і Україна, як дві аграрні країни, мають велике взаємодоповнення, що становить величезний потенціал для співпраці. Товарооборот між країнами у 2011 році зріс на 40% і становив 8,5 млрд дол. США. На поч. 2013 року Китай займає друге місце серед 200 країн – торговельних партнерів України.

Розвиток взаємодії держави та бізнесу є однією з найважливіших умов для формування ефективної інвестиційної політики у сільськогосподарському секторі. Відповідно з метою активізації українсько-китайського стратегічного партнерства-співпраці щодо залучення іноземних інвестицій протягом 2012 р. Урядом України здійснено низку заходів, які надали змогу впровадити інвестиційний проект у галузі сільського господарства.

Насамперед було укладено рамковий договір про співпрацю у сфері сільського господарства між Китаєм та Україною. У Пекіні Міністерство аграрної політики і продовольства України та Експортно-імпорتنний банк Китаю підписали меморандум про співпрацю з підтримки пріоритетних проектів у сільському господарстві України. Меморандум дає можливість Україні залучити кошти в обсязі 3 млрд доларів США на фінансування проектів у сільськогосподарському секторі під державні гарантії. Для подальшої реалізації рамкового договору з ініціативи Міністерства аграрної політики і продовольства України укладено Генеральний договір про співпрацю у сфері сільського господарства між китайською національною корпорацією машинної промисловості і генеральних підрядів та публічним акціонерним товариством «Державна продовольчо-зернова корпорація України» (далі - ПАТ «ДПЗКУ») ДПЗКУ – це вертикально інтегрована компанія, яка втілює в собі весь цикл роботи із зерновими і продуктами їх переробки, - від виробництва до експорту. До складу ДПЗКУ входять 44 підприємства на правах відокремлених підрозділів-філій, їх загальна робоча ємність становить 3 млн 461 тис. тонн, у тому числі сумарні потужності з перевалки на експорт Одеського та Миколаївського портів - 2 млн 380 тис. тонн зернових вантажів на рік (табл.1).

Метою міжнародного інвестиційного проекту є: формування товарних партій сільськогосподарської продукції шляхом її закупівлі у виробників і трейдерів, поставок цієї продукції до КНР та інших країн; придбання обладнання виробництва КНР та виконання робіт з метою розбудови національної мережі зернових складів (елеваторів) згідно відповідних угод, укладених між публічним акціонерним товариством «Державна продовольчо-зернова корпорація України» і Китайською національною корпорацією машинної промисловості і генеральних

Таблиця 1

Характеристика інвестиційного проекту у сфері сільського господарства між Китаєм та Україною

з/п	Характеристики проекту	Показники проекту
1	Розмір позики ПАТ «ДПЗКУ» від Експортно-імпортного банку Китаю для закупівлі на території України узгодженого обсягу продовольства (зернових, олійних та бобових культур) для подальшої поставки Китайській Корпорації Генеральних підприємств (СМЕС)	\$1 500 000 тис
2	Розмір позики ПАТ «ДПЗКУ» від Експортно-імпортного банку Китаю для імпорту обладнання та виконання робіт з метою розбудови національної мережі елеваторів	\$1 500 000 тис
3	Загальний обсяг поставок зернопродукції, якість, ціна, дата поставки та умови поставки кожної партії	визначаються сторонами в окремому договорі купівлі-продажу
4	Обсяг створюваних нових потужностей	5 млн т
5	Надання державних гарантій на кредит	постанова Кабінету Міністрів України від 13 серпня 2012 р. N 857 Питання надання у 2012 році державних гарантій для фінансування проектів у сфері сільського господарства
6	Плата за надання держгарантій встановлено	у розмірі 0,01% річних від загальної суми позики.
7	Строк дії проекту	15 років

підприємств та іншими українськими і закордонними партнерами у сфері виробництва, заготівель, доробки і зберігання продукції та транспортної логістики; залучення кредиту Експортно-імпортного банку Китаю в рамках вимог Меморандуму про взаєморозуміння щодо співпраці в реалізації пріоритетних проектів в галузі сільського господарства.

Кредитні кошти в сумі 3 млрд. дол. США, які надійдуть від КНР будуть спрямовані на розвиток реального сектору економіки України, зокрема її агропромислового виробництва. Половина зазначених коштів в сумі 1,5 млрд. дол. США будуть спрямовані на закупівлю кукурудзи або інших зернових, олійних, бобових культур у сільськогосподарських товаровиробників і експорт цієї продукції. Решту коштів в сумі 1,5 млрд. дол. США відповідно до проекту передбачається спрямовувати на модернізацію та будівництво елеваторів загальною потужністю 5,0 млн. тонн одночасного зберігання.

Річна планова кількість українського зерна, що передбачається поставити китайській стороні у 2013 році складе до 4 млн. тонн. Надалі щорічні обсяги будуть уточнюватися.

За попередніми оцінками експертів для виробництва, обробки, зберігання та транспортування кукурудзи в рамках Проекту має бути задіяна велика кількість сільськогосподарських підприємств і елеваторних потужностей, які доцільно сконцентрувати в регіонах з найбільш сприятливими природно – кліматичними умовами та наявними залізничними, автомобільними і водними шляхами для доставки зернової продукції в порти відвантаження. Так, для гарантованого виробництва передбаченого проектом зерна на експорт, орієнтовна площа посівів кукурудзи у зоні її концентрованого виробництва має бути близько 3,2 млн. га. А враховуючи необхідність дотримання нормативів раціонального розміщення сільськогосподарських культур у сівозмінах, загальна площа ріллі у сільськогосподарських підприємствах, розміщених в зоні концентрованого виробництва кукурудзи, має складати до 11 млн. га. Тому, виробництво кукурудзи для потреб Проекту доцільно зосередити у «кукурудзяному поясі» Київської, Черкаської, Полтавської, Сумської, Вінницької, лісостепових районів Кіровоградської та Чернігівської областей України (основне виробництво), а також Житомирської, Миколаївської, Хмельницької, Дніпропетровської і Харківської областей (допоміжне виробництво).

Крім того, враховуючи необхідність залучення до Проекту біля 5 тис. сільськогосподарських підприємств різних форм власності, а також потребу у формуванні потужного логістичного ланцюга, доцільно реалізувати організаційно-управлінські, інтеграційні заходи для поліпшення виробничої взаємодії учасників Проекту. Тому для досягнення цілей Проекту, з огляду на перспективу, має бути сформована системна організаційна структура великотоварного виробництва і логістики зернової продукції на засадах кластерних форм співробітництва учасників Проекту.

Кластер у сільському господарстві слід формувати як міжгосподарське територіальне об'єднання не тільки взаємодоповнюючих підприємств великого, так і малого аграрного бізнесу, що співпрацюють між собою формуючи замкнутий технологічний цикл великотоварного виробництва і реалізації конкурентоспроможної кінцевої продукції при збереженні юридичної самостійності його учасників, а й інфраструктурних складових, в числі яких органи державного управління, наукові й освітні установи, що сприяють активізації інноваційних процесів у процесі виробництва та просування продукції учасників кластера на ринку.

На нашу думку, при створенні зазначеного кластерного формування буде забезпечуватися:

- використання конкурентних переваг територій, на яких концентрується виробництво конкурентоспроможного продукту, а також підвищення доходів підприємств, жителів і бюджетів цих територій. Тобто кластери виконують функцію своєрідних «точок зростання» регіональних економік;

- посилення конкурентних переваг через налагодження прямих

зв'язків між учасниками кластеру (як формальних, так і неформальних). Одночасно це і конкуренція партнерів та інтенсивний обмін інформацією і взаємними вимогами, які спонукають їх до запровадження інновацій.

Принципи, що будуть дотримані при організації кластера, узагальнено у табл.2.

Таблиця 2

Принципи формування зернопродуктового кластеру

№ з/п	Принцип
1	Підпорядкованість стратегічним цілям реалізації Проекту
2	Виконання ПАТ „ДПЗКУ” ролі інтегратора, що зазвичай виконують продуктові асоціації
3	Добровільність і відкритість членства в кластері самостійних підприємств
4	Націленість усіх учасників на експортні поставки сільськогосподарської продукції як в межах Проекту, так і поза Проектом, а також діяльність на внутрішніх ринках продукції
5	Забезпечення паритетності доходів учасників Проекту
6	Забезпечення стандартів якості продукції, що виробляється
7	Наявність третейського механізму вирішення господарських спорів
8	Тісна взаємодія кластерного об'єднання з органами влади та місц.самоврядування на засадах ДПП

З дотриманням перерахованих принципів на основі ПАТ «ДПЗКУ» з його філіями в областях України мають бути сформовані регіональні зернокластери, які організаційно об'єднуються у зернопродуктовий мегакластер, головною організацією якого виступатиме ПАТ «ДПЗКУ»

Ядром регіонального зернокластеру, складової частини зернопродуктового мегакластеру, у більшості випадків має виступати філія ПАТ «ДПЗКУ»: потужний елеватор або КХП, розміщений на території регіону (однієї або декількох сусідніх областей).

Головне підприємство визначає довготривалу господарську та інноваційну стратегію учасників кластеру, організовує їх спільну діяльність, веде облік спільної діяльності, здійснює інші координаційно – управлінські функції для досягнення цілей кластеру.

Учасниками регіонального зернокластеру, які свою спільну з головним підприємством діяльність будують на попередніх замовленнях і контрактних відносинах, мають бути задіяні в Проект підприємства: інші елеватори, хлібні бази та хлібоприймальні пункти (ХПП), розміщені на території зернокластеру; сільськогосподарські підприємства і зернові збутові кооперативи, що спеціалізуються на вирощуванні кукурудзи; насінневі господарства, що спеціалізуються на вирощуванні гібридного насіння кукурудзи; підприємства з агротехсервісного обслуговування учасників кластеру тощо.

Для більш продуктивної взаємодії учасників формується також внутрішня організаційно – управлінська і забезпечувальна інфраструктура регіонального зернокластеру, яку в залежності від потреби складають:

рада учасників кластеру, яка здійснює керівництво розвитком регіонального зернокластеру шляхом «консенсусного» прийняття рішень

- консалтингова група (дорадча служба) з висококваліфікованих агрономів, технологів, спеціалістів з господарського права тощо, які надають учасникам консультації (поради) з технологічних, економічних та правових питань, пов'язаних з виконанням контрактних зобов'язань учасників;

- машино – технологічна станція (МТС), яка надає агротехнічні послуги підприємствам і господарствам;

- автотранспортне підприємство (АТП), яке надає автотранспортні послуги підприємствам і господарствам кластеру;

- інші, при потребі, забезпечувальні підприємства, які (як і згадані МТС, АТП) можуть створюватися в організаційно – правових формах дочірніх підприємств головного підприємства (ядра) кластеру, або обслуговуючих кооперативів, або на правах задіяних в технологічний ланцюг спеціалізованих корпоративних (приватних) агросервісних підприємств – учасників.

Регіональні зернокластери організаційно об'єднуються у зернопродуктовий мегакластер, ядром якого має бути апарат управління ПАТ «ДПЗКУ». Крім регіональних зернокластерів, учасниками зернопродуктового мегакластеру передбачається залучити: Зернову асоціацію; Національний науковий центр (ННЦ) «Інститут аграрної економіки» НААН України; банківські установи, які взаємодіють з мегакластером у частині фінансово- кредитного забезпечення його учасників; страхові компанії; калібрувальні заводи – підприємства; крупні агрохолдингові компанії, інші інтегровані об'єднання, які за генеральними угодами з ПАТ «ДПЗКУ» виступають учасниками Проекту; інші підприємства, діяльність яких спрямована на підвищення ефективності діяльності регіональних зернокластерів та мегакластеру в цілому.

Для продуктивної взаємодії учасників формується внутрішня організаційно-управлінська і забезпечувальна інфраструктура зернопродуктового мегакластеру, яку в залежності від потреби складають:

- Рада учасників, яка здійснює керівництво розвитком зернопродуктового мегакластеру;

- Маркетингово-юридична компанія, яка стратегічно, методично та організаційно забезпечує здійснення зовнішніх і внутрішніх контрактних відносини у процесі виконання Проекту, організовує юридичний і консультаційний супровід при укладанні і виконанні контрактів;

- Аграрний центр, який здійснює інформаційно-консультаційне і методичне обслуговування учасників Проекту, забезпечує єдину техніко-технологічну політику шляхом організації демонстраційно-виставкових заходів, навчально-практичних семінарів, днів поля тощо, координує діяльність консалтингових груп регіональних зернокластерів тощо;

– портові термінали ПАТ «ДПЗКУ», які здійснюють приймання і перевантаження на сухогрузи товарних партій зернової продукції мегакластеру;

– Агропромбудкомпанія – будівельно-промислова компанія, яка здійснює промислове будівництво елеваторних і переробних потужностей, спеціалізовану наладку і ремонти обладнання, реалізацію інших значимих для діяльності мегакластеру та складових інноваційно-інвестиційних проектів;

– спеціалізована автотранспортна компанія по транспортуванню зернопродукції;

– спеціалізований механізований загін, який надає допомогу у збиранні урожаю кукурудзи та інших зернових сільськогосподарським підприємствам і господарствам – учасникам регіональних зернокластерів за технологією пересування техніки «від півдня до півночі»;

– інші, при потребі, забезпечувальні підприємства, які, як і згадані вище, можуть створюватися в організаційно-правових формах дочірніх підприємств головного підприємства (ядра) мегакластеру, або обслуговуючих кооперативів, або на правах задіяних в технологічній ланцюг спеціалізованих корпоративних (приватних) агросервісних об'єднань – учасників мегакластеру.

Для забезпечення ефективної діяльності складових зернопродуктового мегакластеру шляхом налагодження співпраці на основі розвитку прямих зв'язків формується зовнішня інфраструктура, в склад якої мають входити: органи центральної і регіональної виконавчої влади; Експортно-імпортний банк України; Експортно-імпортний банк Китаю, кредитор Проекту; постачальники матеріально-технічних ресурсів для учасників Проекту; транспортні компанії, які на умовах контрактів надають послуги з транспортування продукції кластеру; зернотрейдери, які за угодами з ПАТ «ДПЗКУ» здійснюють послуги з організації закупівель частини сільськогосподарської продукції у виробників та передають цю продукцію ПАТ «ДПЗКУ» на умовах, визначених контрактами.

За підрахунками фахівців, з метою формування кластера щодо створення мережі представництв корпорації у регіонах і здійснення функцій інтегратора у ПАТ «ДПЗКУ» буде створено близько 450 нових робочих місць.

Постійна присутність на експортному ринку ДПЗКУ з суттєвими об'ємами зернових приверне увагу потенційних міжнародних інвесторів та відкриє нові ринки збуту для Української продукції.

Прогнозний економічний ефект від реалізації міжнародного інвестиційного проекту для ДПЗКУ складатиме понад 400 млн. дол. США додаткового прибутку від експорту, що в свою чергу допоможе повністю завантажити потужності підприємства і тим самим максимально збільшити доходи від основної діяльності.

Другу частину кредиту Експортно-Імпортного банку Китаю в сумі 1,5 млрд. дол. США передбачається спрямувати на модернізацію діючих

та будівництво нових елеваторних потужностей із загальною плановою потужністю 5,0 млн. тонн одночасного зберігання. Ця частина Проекту простимулює не тільки аграрний сектор економіки, а й будівництво в національному масштабі. Введення в експлуатацію додаткових ємностей на 5 млн. тонн надасть незаперечні конкурентні переваги ПАТ „ДПЗКУ” та буде створено близько 2,5-3,0 тис. робочих місць у філіях.

З огляду на пріоритети державної політики України в аграрному секторі економіки залучення кредитних ресурсів Ексімбанку Китаю дасть змогу зменшити навантаження на державний бюджет України через безвіссоткове фінансування сільгоспвиробників за форвардними контрактами, поживати інтереси приватного сектору до інвестування інноваційних проєктів в сільському господарстві, зокрема захисту рослин, насінням для сільськогосподарських культур, матеріально-технічними засобами і технікою, будівництва виробничих об'єктів для обслуговування і розвитку сільського господарства, підвищення експортного потенціалу галузі зерновиробництва шляхом реалізації зерна до Китаю.

Висновки. Таким чином, вважаємо, що створення зернопродуктового кластеру на території України в рамках міжнародного інвестиційного проєкту у відповідності до вищевикладеної організаційно-управлінської структури, в основу якої покладені державно – приватне партнерство, самоврядні принципи організації та кластерні форми регіонального співробітництва, призведе до мінімізації організаційних ризиків. І при умові її реалізації виступить чинником забезпечення гарантій успішної реалізації Проєкту, який може посприяти якісним перетворенням, що спроможні забезпечити підвищення конкурентоспроможності національного сільськогосподарського виробництва та зміцнення міжнародного іміджу України.

Література:

1. *Конкурентні переваги територій у боротьбі за інвестиції // Недержавний аналітичний Інститут Реформ . – Біб-ка державного службовця. – Випуск 4.– 44 с. – Режим доступу: www.ir.org.ua/docs/Abetka/Abetka_4.pdf.*

2. *Портер М. Международная конкуренция: конкурентные преимущества стран / М. Портер; пер. с. англ. – М.: Международные отношения, 1993. – 896 с.*

3. *Кропивко М. Ф. Підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості агропромислового виробництва на основі розвитку кластерних систем / Економіка АПК, випуск 3/2013(221).*

4. *Постанова Кабінету Міністрів України від 13 серпня 2012 р. N 857 Питання надання у 2012 році державних гарантій для фінансування проєктів у сфері сільського господарства*

5. *<http://economics.unian.net/ukr/news/163516-dpzku-u-2012-rotsi-skorotila-chistiy-zbitok-v-108-razu.html>*

6. <http://www.unian.ua/news/518885-kitay-pidtverdiv-gotovnist-investuvati-v-ukrajinskiy-apk.html>
7. http://gazeta.ua/articles/comments-newspaper/_kitaj-potrebue-ukrajinskih-sirovinnih-resursiv/387537 <http://minagro.gov.ua/>

Abstracts

Obushna N.I., Tarasova N.S.

The special features of the grain products clusters organization in Ukraine within the framework of international investment project implementation

The necessity of creating grain-food cluster in Ukraine on the basis of international investment project and analyzed the features of its formation.